

Sylwia Żyrek*

Zasada wzajemnego zaufania w europejskim prawie procesowym cywilnym.

Streszczenie

Niniejszy artykuł podejmuje problematykę określenia źródeł, zakresu zastosowania oraz znaczenia zasady wzajemnego zaufania w rozwoju współpracy w sprawach cywilnych. W pierwszej części w ujęciu historycznym zbadane zostały źródła wzajemnego zaufania oraz znaczenie, jakie pojęciu temu nadane zostało w dokumentach politycznych i preambułach aktów prawa pochodnego. Druga część pracy stanowi studium orzecznictwa TSUE i wskazuje konstrukcje, które Trybunał Sprawiedliwości sformułował, posiłkując się argumentami wynikającymi z zasady wzajemnego zaufania. Ostatnia część poświęcona została analizie przesłanek odmowy wykonania i uznania orzeczeń w celu ustalenia granic wzajemnego zaufania. Na tej podstawie zaproponowane zostało znaczenie zasady wzajemnego zaufania i cel, w jakim powinna być ona podnoszona w procesie wykładni europejskiego prawa procesowego cywilnego.

Słowa kluczowe: Zasada wzajemnego zaufania, wzajemne uznawanie orzeczeń, wykonywanie orzeczeń, europejskie prawo procesowe cywilne.

* Autorka jest doktorantką w Katedrze Prawa Europejskiego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego oraz aplikantką przy Okręgowej Radzie Adwokackiej w Warszawie; kontakt: sylwia.zyrek@wpia.uw.edu.pl.

1. Wstęp

Wzajemne zaufanie stało się jednym ze słów kluczowych w dyskusji nad przyszłością europejskiego prawa procesowego cywilnego¹. Już od lat siedemdziesiątych odwołują się do niego raporty interpretujące², programy strategiczne, preambuły aktów prawa pochodnego, jak również orzecznictwo TSUE. Jednocześnie w dyskusji nad zaufaniem do wymiaru sprawiedliwości wskazuje się, że obywatele państw członkowskich UE nie tylko dostrzegają istotne różnice jakościowe pomiędzy krajowymi organami władzy sądowniczej w takich kategoriach, jak kompetencje sędziów, sprawiedliwość rozstrzygnięć, niezależność sądownictwa, lecz wielu z nich nie ufa nawet swoim krajowym judykaturom³.

Rodzi to pytania o cel, znaczenie i funkcje, jakie wzajemne zaufanie pełni w budowaniu przestrzeni wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości (PWBiS). Problemom tym ograniczonym do współpracy w sprawach cywilnych poświęcona została niniejsza praca. W jej pierwszej części w ujęciu historycznym zbadane zostały źródła wzajemnego zaufania oraz znaczenie, jakie pojęciu temu nadane zostało w dokumentach politycznych i preambułach aktów prawa pochodnego. Druga część pracy stanowi studium orzecznictwa TSUE i wskazuje konstrukcje prawne, które Trybunał sformułował, posiłkując się argumentami wynikającymi z zasady wzajemnego zaufania. Ostatnia część poświęcona została analizie przesłanek odmowy wykonania i uznania orzeczeń w celu ustalenia granic wzajemnego zaufania. Na tej podstawie zaproponowane zostało znaczenie zasady wzajemnego zaufania i cel, w jakim powinna być ona podnoszona w procesie wykładni europejskiego prawa procesowego cywilnego.

2. Geneza i źródła zasady wzajemnego zaufania w europejskim prawie procesowym cywilnym

¹ Komisja Europejska, "Building Trust in Justice Systems in Europe: 'Assises de la Justice' Forum to Shape the Future of EU Justice Policy", 21 listopada 2013; Komisja Europejska, "Towards a True European Area of Justice: Strengthening Trust, Mobility and Growth", Press Release IP/14/233 z 11 marca 2014.

² Sprawozdanie na temat konwencji z dnia 27 września 1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych, Dz. Urz. UE C 59, 5 marca 1979, s. 46.

³ Komisja Europejska, Flash Eurobarometer 385, "Justice in the EU", Report conducted by TNS Political & Social at the request of the European Commission, Directorate-General for Justice (DG JUST), listopad 2013 za: M. Weller, *Mutual Trust: In Search of the Future of European Private International Law*, „Journal of Private International Law” 2015, nr 1, s. 66.

Źródeł zasady wzajemnego zaufania we współpracy w sprawach cywilnych należy upatrywać w genezie Konwencji brukselskiej (1968)⁴, która uregulowała podstawowe instrumenty międzynarodowego procesu cywilnego pomiędzy członkami Wspólnot Europejskich. Bez istnienia odpowiedniego poziomu wzajemnego zaufania między umawiającymi się państwami niemożliwe byłoby uzgodnienie jednolitych przepisów dotyczących jurysdykcji oraz wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach cywilnych. Jego wysoki poziom uzasadnił ograniczenie przesłanek odmowy uznania oraz wykonania orzeczenia, zwłaszcza wyeliminowanie przesłanki „braku jurysdykcji krajowej”. Przyjęto wówczas, że zaufanie do sądu państwa pochodzenia wymaga założenia, że sąd ten prawidłowo będzie stosować postanowienia konwencji dotyczące jurysdykcji⁵. Założenie to pozwoliło na uniknięcie ponownego podnoszenia problemu zgodności orzeczenia z przepisami o jurysdykcji krajowej na etapie zezwalania na wykonanie⁶.

Drugi etap rozwoju współpracy w sprawach cywilnych, na którym ujawniła się rola wzajemnego zaufania, łączył się z włączeniem działań podejmowanych w zakresie współpracy w sprawach cywilnych do kompetencji UE. W ten sposób w Traktacie z Amsterdamu nastąpiło odejście od formalnego określenia współpracy jako dziedzin *wzajemnego zainteresowania* na rzecz ustanowienia nowego celu UE – utworzenia PWBIS⁷. Manifestację politycznej woli wykorzystania w pełnym zakresie kompetencji, jakie przyznał instytucjom UE w zakresie PWBIS Traktat Amsterdamski, stanowiły konkluzje spotkania Rady Europejskiej z Tampere z 1999 r.⁸ Uznano w nich, że aby możliwe było korzystanie z pełni wolności, niezbędne jest ukształtowanie prawdziwego obszaru sprawiedliwości, tj. osiągnięcie stanu, w którym obywatele jakiegokolwiek państwa członkowskiego będą mieli tak samo łatwy dostęp do sądów

⁴ Konwencja brukselska z dnia 27 września 1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. Urz. UE OJ C 97, 11 kwietnia 1983, s. 2–23).

⁵ Sprawozdanie na temat konwencji z dnia 27 września 1968 r. o jurysdykcji i wykonywaniu orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. Urz. UE C 59, 5.3.1979), s. 46.

⁶ Szerzej o tym, por. P. Grzegorzczak, *Automatyczna wykonalność orzeczeń sądowych w sprawach cywilnych w Unii Europejskiej - geneza, stan obecny i perspektywy*, [w:] *Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne*, Warszawa 2012, s. 122.

⁷ *Ibidem*, s. 126.

⁸ *Ibidem*, s. 138.

w pozostałych państwach członkowskich, jak w kraju pochodzenia⁹. Rada Europejska za podstawowe narzędzie służące osiągnięciu takiego stanu i fundament rozwoju współpracy w ramach PWBIS uznała wzajemne uznawanie i wykonywanie orzeczeń¹⁰.

Pod wpływem tego politycznego impulsu w 2000 r. przyjęte zostało rozporządzenie Rady nr 44/2001 w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach cywilnych i handlowych, które zreformowało i zastąpiło Konwencję brukselską. W dalszej kolejności przyjęto rozporządzenia dotyczące jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń wynikłych ze stosunków małżeńskich, rodzicielskich i alimentacji¹¹ oraz transgranicznego postępowania upadłościowego¹². Ponadto na poziomie europejskim ujednociono procedury dotyczące postępowania w sprawie europejskiego nakazu zapłaty¹³, roszczeń bezspornych¹⁴, drobnych¹⁵ oraz europejskiego poświadczenia spadkowego¹⁶.

Fundamentem funkcjonowania wszystkich tych aktów jest wzajemne zaufanie. Na podstawie preambuł zrekonstruować można, że odnosi się ono zarówno do systemów prawnych, jak i wymiarów sprawiedliwości państw członkowskich¹⁷, i oznacza, że państwa te przyjmują,

⁹ *Konkluzje prezydencji z posiedzenia Rady Europejskiej w Tampere, 15-16 października 1999*, pkt 5.a.

¹⁰ *Ibidem*, pkt 33 i n.

¹¹ Rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000; rozporządzenie Rady (WE) nr 4/2009 z dnia 18 grudnia 2008 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń oraz współpracy w zakresie zobowiązań alimentacyjnych.

¹² Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2015/848 z dnia 20 maja 2015 r. w sprawie postępowania upadłościowego.

¹³ Rozporządzenie (we) nr 1896/2006 Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 12 grudnia 2006 r. ustanawiające postępowanie w sprawie europejskiego nakazu zapłaty.

¹⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 805/2004 z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie utworzenia Europejskiego Tytułu Egzekucyjnego dla roszczeń bezspornych.

¹⁵ Rozporządzenie (WE) nr 861/2007 Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające europejskie postępowanie w sprawie drobnych roszczeń.

¹⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012 z dnia 4 lipca 2012 r. w sprawie jurysdykcji, prawa właściwego, uznawania i wykonywania orzeczeń, przyjmowania i wykonywania dokumentów urzędowych dotyczących dziedziczenia oraz w sprawie ustanowienia europejskiego poświadczenia spadkowego.

¹⁷ Punkt 22 preambuły rozporządzenia Bruksela I bis.

iż rozwiązania prawne obcych systemów są ekwiwalentne rozwiązaniom własnym, obce systemy prawne gwarantują podobny poziom ochrony jednostek¹⁸, a organy stosujące prawo wykonują swoje zadania na podobnym poziomie, co organy krajowe¹⁹.

Założenia te pozwalają z jednej strony na uznanie i wykonanie zagranicznego orzeczenia, nawet jeśli organ krajowy rozstrzygnąłby sprawę inaczej²⁰ albo jeśli zapadłe rozstrzygnięcie nie jest znane systemowi krajowemu. Z drugiej strony, wpływają na zagadnienia związane z odmową wykonania i uznania orzeczeń²¹.

Wysoki poziom wzajemnego zaufania umożliwił już w Konwencji brukselskiej (1968) przyjęcie modelu uznania orzeczenia *de plano* z mocy prawa²². W stosunku do wykonywania orzeczeń, które początkowo związane było z przeprowadzeniem postępowania deliberacyjnego, wzajemne zaufanie pozwala na eliminowanie procedury nadawania *exequatur*. W zależności od poziomu zaufania w danej dziedzinie aktualnie można wyodrębnić trzy modele związane ze stwierdzeniem wykonalności²³. Wyróżnia się akty wymagające uzyskania *exequatur*, dające jednocześnie dłużnikowi prawo sprzeciwienia się wykonaniu²⁴; akty wyłączające *exequatur* i każdy mechanizm korespondujący²⁵; akty wyłączające *exequatur* przy pozostawieniu dłużnikowi instrumentów umożliwiających zablokowanie wykonania orzeczenia²⁶.

¹⁸ Punkt 27 rozporządzenia (WE) nr 1896/2006; punkt 18 preambuły rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 805/2004.

¹⁹ Punkt 22 rozporządzenia Bruksela I bis; punkt 4 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013 z dnia 12 czerwca 2013 r. w sprawie wzajemnego uznawania środków ochrony w sprawach cywilnych.

²⁰ Punkt 4 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013.

²¹ Punkty 65 i 67 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2015/848; punkt 21 preambuły rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003.

²² Zob. art. 26 ust. 1 Konwencji brukselskiej (1968).

²³ A. Frąckowiak-Adamska, *Time for a European „full faith and credit clause”*, „Common Market Law Review” 2015, t. 52, nr 1, s. 194.

²⁴ Art. 17-22 rozporządzenia Rady (WE) nr 4/2009; artykuły 16 oraz 25-26 Rozporządzenia Rady (WE) nr 2015/848; art. 39-58 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 650/2012.

²⁵ Art. 40-45 rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003; rozdział III rozporządzenia (WE) nr 861/2007; rozdział IV rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 805/2004; art. 18 rozporządzenia (WE) nr 1896/2006.

²⁶ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1215/2012; rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013.

Wzajemne zaufanie implikuje dodatkowo, że przesłanki odmowy uznania i wykonania te powinny być ograniczone do minimum i wykładane w sposób zawężający²⁷.

Celem instrumentów prawnych opartych na wzajemnym zaufaniu jest ograniczenie nakładu czasu pracy oraz kosztów, jakie wiążą się z transgranicznym postępowaniem sądowym²⁸, a w konsekwencji zwiększenie szans na zaspokojenie roszczeń, gdy majątek dłużnika nie znajduje się w państwie wydania orzeczenia.

Analiza preambuł pozwala również odnotować, że wzajemne zaufanie jest kategorią dynamiczną i zmienną w czasie, a celem Unii Europejskiej powinno być jego sukcesywne zwiększanie²⁹. Problematykę metod rozwijania zaufania między wymiarami sprawiedliwości państw członkowskich podejmują programy strategiczne, wykonywane przez Komisję Europejską.

Pierwszym takim dokumentem był Program haski³⁰. Wyraźnie rozróżnił on wzajemne zaufanie między państwami od wzajemnego uznawania orzeczeń, podkreślając, że celem UE jest zbudowanie PWBIS opartej na zapewnieniu wysokiego standardu ochrony prawnej jednostki, której jednym z narzędzi budowy jest wzajemne uznawanie orzeczeń. Rozszerzenie skuteczności tego mechanizmu na nowe dziedziny jest możliwe tylko w przypadku osiągnięcia odpowiedniego poziomu zaufania do systemów prawnych między państwami³¹. Za główne narzędzia rozwoju współpracy w sprawach cywilnych uznano – poza wzajemnym uznawaniem orzeczeń – uproszczenie procedury cywilnej dotyczącej postępowań transgranicznych oraz wzmocnienie współpracy między sędziami³². Kolejno w Programie sztokholmskim³³ zawarto szereg uwag dotyczących rozwiązań mających na celu dalsze wzmocnienie

²⁷ Punkty 65 i 67 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 2015/848; punkt 21 preambuły rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003.

²⁸ Punkt 22 rozporządzenia Bruksela I bis; punkt 4 Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 606/2013.

²⁹ Punkt 16 dyrektywy Parlamentu Europejskiego i Rady 2008/52/WE z dnia 21 maja 2008 r. w sprawie niektórych aspektów mediacji w sprawach cywilnych i handlowych.

³⁰ Program haski: Wzmocnienie wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości w unii europejskiej (Dz. Urz. UE C 55 z 3.3.2005, s. 1-14).

³¹ *Ibidem*, pkt 3.2.

³² *Ibidem*, pkt 3.4.

³³ Program sztokholmski: Otwarta i bezpieczna Europa dla dobra i ochrony obywateli (Dz. Urz. UE C 115, 4.5.2010, s. 1–38).

zaufania między państwami, zwracając szczególną uwagę na rolę budowania sieci kontaktów sędziów i prokuratorów³⁴.

Finalnie, kluczowe znaczenie dla omawianego zagadnienia miało podpisanie Traktatu z Lizbony, który dokonał całkowitej reformy PWBis. Likwidując filarową strukturę UE, przewidziano, że decyzje w ramach PWBis podejmowane będą metodą unijną, a jej dziedziny poddane zostaną jurysdykcji TSUE. Do TfUE wprowadzono art. 81, który uregulował zasady współpracy w sprawach cywilnych w ramach PWBis oraz uznał zasadę wzajemnego uznawania orzeczeń za podstawę integracji w omawianej dziedzinie³⁵.

3. Zasada wzajemnego zaufania w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej

Zasada wzajemnego zaufania wyeksplikowana w aktach prawnych i dokumentach politycznych została również zaakceptowana w orzecznictwie TSUE, stając się jednym z podstawowych argumentów stosowanych w procesie wykładni europejskiego prawa procesowego cywilnego. W ocenie TSUE wzajemne zaufanie oznacza, że sądy każdego państwa członkowskiego dysponują takimi samymi kwalifikacjami w zakresie wykładni i stosowania postanowień europejskiego prawa procesowego cywilnego³⁶. Dzięki temu zagadnienie jurysdykcji krajowej nie musi być przedmiotem ponownej kontroli w państwie wykonania³⁷, a zagraniczne orzeczenia mogą podlegać uznaniu bez potrzeby prowadzenia szczególnego postępowania³⁸.

Ponadto wzajemne zaufanie oznacza, że standard ochrony prawnej oferowany w państwach członkowskich jest równorzędny³⁹, zarówno jeśli chodzi o system prawny i wymiar

³⁴ *Ibidem*, pkt 3.2.

³⁵ A. Grzelak, *Komentarz do art. 82 TfUE*, [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, Warszawa 2012, t.1, s. 1194.

³⁶ Wyrok TSUE, C-159/02, *Gregory Paul Turner p. Felix Fared Ismail Grovit, Harada Ltd., Changepoint SA*, ECLI:EU:C:2004:228; wyrok TSUE, C-444/07, *MG Probud Gdynia sp. z o.o.*, ECLI:EU:C:2010:24.

³⁷ Wyrok TSUE, C-341/04, *Eurofood IFSC Ltd.*, ECLI:EU:C:2006:281.

³⁸ Wyrok TSUE, C-420-07 *Meletis Apostolides p. David Charles Orams i Linda Elizabeth Orams*, ECLI:EU:C:2009:271.

³⁹ X. Kramer, *Cross-border enforcement in the EU: Mutual Trust versus Fair Trial? Towards Principles of European Civil Procedure*, „International Journal of Procedural Law” 2011, nr 2.

sprawiedliwości, jak i zgodność z procedurami, legalność i merytoryczną poprawność podejmowanych w tych obszarach aktów stosowania prawa⁴⁰. Finalnie, wzajemne zaufanie w orzecznictwie TSUE oznacza także, że państwa ściśle przestrzegają przepisów prawa europejskiego⁴¹.

Tezy te, prezentowane zwłaszcza w nowszej judykaturze, odniesione zostały nie tylko do problematyki objętej rozporządzeniem Bruksela I, lecz również do spraw małżeńskich i z zakresu odpowiedzialności rodzicielskiej oraz spraw upadłościowych. Konsekwentnie, w dalszej części pracy, przedstawione zostanie, w jaki sposób Trybunał Sprawiedliwości w oparciu o zasadę wzajemnego zaufania doprecyzował zagadnienia związane z kwestiami *lis alibi pendens* i powagą rzeczy osądzonej, i dalej, czym kieruje się, dokonując wykładni pojęć autonomicznych, oraz jak ocenia przesłanki odmowy uznania (stwierdzenia wykonalności) orzeczeń w sprawach cywilnych.

3.1. Zasada wzajemnego zaufania a pojęcia zawisłości sporu i powagi rzeczy osądzonej

3.1.1. Pojęcie prawomocności materialnej orzeczenia

W sprawie *Gothaer*⁴² ubezpieczyciele oraz sprzedawca urządzenia wystąpili do sądu belgijskiego przeciwko przewoźnikowi mającemu siedzibę w Niemczech, podnosząc roszczenia odszkodowawcze, wynikające z uszkodzenia przedmiotu przewozu. Sąd belgijski drugiej instancji odrzucił pozew ze względu na istnienie klauzuli jurysdykcyjnej w konosamencie, która to klauzula poddawała wynikające ze swej treści spory jurysdykcji sądów islandzkich⁴³.

⁴⁰ *Brussels I bis Regulation*, U. Magnus, P. Mankowski (red.), Kolonia 2016, s. 61.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Wyrok TSUE, C-456/11 *Ghotaer Allegemeine Versicherung AG i in. p. Samkip GmbH*, ECLI:EU:C:2012:719.

⁴³ E. Torralba-Mendiola, E. Rodríguez-Pineau, *Two's Company, Three's a Crowd: Jurisdiction, Recognition and Res Judicata in the European Union*, „Journal of Private International Law” 2014, t. 10, nr 3, s. 405–406.

Powodowie wytoczyli kolejne powództwa przeciwko przewoźnikowi równolegle przed kilka sądów niemieckich. Pozwany wniósł o odrzucenie pozwu, powołując się na skutki uznania orzeczenia belgijskiego. Zdaniem pozwanego wyrok sądu belgijskiego wywołuje skutki nie tylko co do stwierdzenia braku jurysdykcji sądów belgijskich, ale także w zakresie wskazanej w uzasadnieniu orzeczenia wyłącznej jurysdykcji sądów islandzkich. W konsekwencji sąd niemiecki, do którego przekazane zostały wszystkie powództwa, wystąpił do TSUE z pytaniem, czy art. 32 i 33 rozporządzenia Bruksela I należy interpretować w sposób wywieziony przez pozwanego⁴⁴.

Trybunał wskazał, że uznanie powinno skutkować przyznaniem orzeczeniom takiej powagi i takiej skuteczności, jaką mają w państwie, w którym zostały wydane⁴⁵. Mając jednakże na względzie zasadę wzajemnego zaufania, powyższe orzeczenie nie stoi na przeszkodzie, by w prawie Unii pojęcie powagi rzeczy osądzonej obejmowało nie tylko sentencję orzeczenia, lecz również elementy uzasadnienia, które stanowią niezbędne wsparcie jego sentencji⁴⁶.

Zasada wzajemnego zaufania uzasadniła więc w tym wyroku trzy kwestie. Trybunał zastosował dzięki niej na gruncie procesu państw kontynentalnych klasyczną dla *common law*, a wynikającą ze specyfiki stosowania prawa precedensowego, koncepcję podziału orzeczenia na *ratio decendi* (wiążąca teza wraz z istotnymi elementami uzasadnienia) oraz *obiter dicta* (pozostałe, niewiążące argumenty z uzasadnienia na poparcie rozstrzygnięcia)⁴⁷, przenosząc tym samym nieznaną teorii prawa pozytywnego problemę ustalania zakresu wiążącej mocy uzasadnienia. Przyjęcie takiej koncepcji implikuje dodatkowo, że orzeczenie uznawane może wywoływać skutki nieznanne ani w państwie pochodzenia, ani uznania orzeczenia⁴⁸. Wynika

⁴⁴ *Ghochaer Allegemeine Versicherung AG i in. p. Samkip GmbH, op.cit.*, pkt 33.

⁴⁵ *Ibidem*, pkt 34.

⁴⁶ *Ibidem*, pkt 40; z tak pojętą, autonomiczną koncepcją prawomocności, bez odwoływania się do wzajemnego zaufania, można spotkać się także w orzeczeniach dotyczących m.in. pomocy państwa, prawa konkurencji czy odpowiedzialności UE, zob.: wyrok TSUE, połączone sprawy 97/86, 193/86, 99/86 i 215/86 *Asteris p. Komisji*, ECLI:EU:C:1988:199, pkt 27; wyrok TSUE, połączone sprawy C-442/03 P, C-471/03 *Diputación Foral de Vizcaya p. Komisji*, ECLI:EU:C:2006:356, pkt 44; wyrok TSUE, C-221/10 *Artegoda GmbH p. KE*, ECLI:EU:C:2012:216, pkt 87.

⁴⁷ Mowa o zasadzie *stare decisis*, zgodnie z którą sędzia ma obowiązek zastosować *ratio decendi* precedensu w okolicznościach analogicznych do tych, w których precedens został wydany; por. A. Gillespie, *The English Legal System*, Oxford University Press, Oxford University Press 2013, s. 66–71.

⁴⁸ P. Grzegorzczak, K. Weitz, P. Rylski, *Przegląd orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z zakresu europejskiego prawa procesowego cywilnego (2011-2012)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2013, nr 3, s. 723.

to z faktu, że zasadą wśród państw prawa stanowionego jest niewiążąca moc uzasadnień⁴⁹. I wreszcie, wbrew ugruntowanej zasadzie, że przymiot *res iudicata* można przypisać tylko orzeczeniu rozstrzygającemu sprawę co do istoty⁵⁰, TSUE zastosował skutki prawomocności materialnej w aspekcie negatywnym do typowego orzeczenia niemerytorycznego.

3.1.2. Pojęcie zawisłości sprawy

W celu zminimalizowania przypadków, w których o to samo roszczenie między tymi samymi stronami może się toczyć jednocześnie więcej niż jeden proces, rozporządzenie Bruksela I bis przyjmuje system respektowania zasady *lis alibi pendens* oparty na zasadzie priorytetu czasowego⁵¹. Oznacza to, że w razie wniesienia sprawy o to samo roszczenie przed sądy różnych państw członkowskich z udziałem tych samych podmiotów – sąd, przed który powództwo wytoczono później, jest zobowiązany zawiesić swoje postępowanie do czasu, aż sąd, przed który najpierw powództwo wytoczono, stwierdzi swoją jurysdykcję krajową⁵².

Ta z pozoru prosta reguła wymagała doprecyzowania na gruncie orzecznictwa kwestii badania jurysdykcji sądu rozpoznającego sprawę przez inne sądy, powództw o stwierdzenie negatywne oraz wniosków o wydanie sądowego zakazu wnoszenia powództwa w innych jurysdykcjach (ang. *anti-suit injunction*).

Zakaz badania jurysdykcji sądu zawisłości sprawy przez sądy innych państw członkowskich

⁴⁹ T. Ereciński, *Komentarz do art. 366*, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, Warszawa 2012, t.2, pkt 11.

⁵⁰ J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierr, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009, s. 467.

⁵¹ K. Weitz, *Projektowane zmiany rozporządzenia nr 44/2001*, [w:] *Europejskie prawo procesowe cywilne i kolizyjne*, Warszawa 2012, s. 62.

⁵² Art. 29 ust. 1 rozporządzenia Bruksela I.

W sprawie *Gasser*⁵³ spółka prawa austriackiego Erich Gasser GmbH była w stałym stosunku handlowym z włoską MISAT Srl. MISAT w 2000 r. wniosła przeciwko Gasser powództwo do sądu włoskiego o stwierdzenie alternatywnie –wygaśnięcia łączącej te spółki umowy handlowej z mocy prawa, albo jej wygaśnięcia w związku z zaistnieniem sporu. Dodatkowo powódka domagała się stwierdzenia, że nie naruszyła swoich dotychczasowych zobowiązań z tej umowy, a także zażądała odszkodowania za naruszenie dobrych obyczajów.

W reakcji na to Gasser wniosła przeciwko MISAT powództwo do sądu austriackiego o zapłatę z tytułu nierozliczonych faktur. Wskazała, że jurysdykcja sądu austriackiego wynikała zarówno z zasad ogólnych Konwencji brukselskiej, jak i umowy wiążącej strony. Klauzula zastrzegająca jurysdykcję sądów austriackich widniała na wszystkich fakturach wystawianych przez Gasser i nigdy nie została zakwestionowana przez kontrahenta, co zdaniem powoda, w świetle praktyki i zwyczajów handlowych, było tożsame z zawarciem rzeczonyj umowy⁵⁴. Mając na względzie art. 21 ust. 1 Konwencji brukselskiej, sąd austriacki postanowił zawiesić postępowanie do czasu rozstrzygnięcia przez sąd włoski o swojej właściwości lub jej braku.

Spółka Gasser odwołała się od tego rozstrzygnięcia, zaś sąd wyższej instancji wystąpił do TSUE z pytaniami prejudycjalnymi, dążąc do wyjaśnienia, czy w sytuacji istnienia umownej jurysdykcji wyłącznej sądów austriackich zobowiązany jest on czekać, aż sąd innego państwa członkowskiego uzna się za niewłaściwy, zważywszy, że średni okres wydania tego typu rozstrzygnięcia przed sądem zawisłości sprawy jest rażąco przewlekły.

Rozstrzygając sprawę, TSUE w pierwszej kolejności uznał, że toczące się procesy austriackie i włoski mają ten sam przedmiot. Wynikło to z zastosowania romańskiej koncepcji przedmiotu procesu cywilnego, która zakłada, że przedmiot ten stanowi sytuacja materialnoprawnie relewantna. Innymi słowy, odmiennie niż w procesie germańskim⁵⁵, przedmiotu pro-

⁵³ Wyrok TSUE, C-116/02 *Erich Gasser GmbH v MISAT Srl.*, ECLI:EU:C:2003:657.

⁵⁴ M. Mataczyński, *Jeszcze o umowach dotyczących jurysdykcji na tle konwencji haskiej z 30.06.2005 r.*, „Przegląd Prawa Handlowego” 02/2010, s. 52.

⁵⁵ J. Jodłowski, Z. Resich, J. Lapierre, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2009, s. 274-276.

cesu nie stanowi roszczenie, lecz pewna sytuacja, na którą składają się zarówno żądanie pozwu, jak i przytoczone dla jego uzasadnienia fakty⁵⁶. Konsekwentnie uznano, że sprawa zawisła jako pierwsza przed sądem włoskim.

W dalszej kolejności Trybunał Sprawiedliwości stwierdził, że system stworzony przez Konwencję brukselską jest osadzony na fundamencie wzajemnego zaufania, jakie państwa-strony żywią wobec swoich systemów prawnych i wymiarów sprawiedliwości. Historycznie to właśnie wzajemne zaufanie pozwoliło powołać system ustalania jurysdykcji krajowej oparty na normach bezwzględnie obowiązujących, które wszystkie sądy państw-stron są obowiązane stosować⁵⁷. Wobec tego art. 21 Konwencji brukselskiej należy interpretować w taki sposób, że przewiduje on bezwzględny prymat zasady priorytetu czasowego⁵⁸. Sąd, przed którym jako pierwsza zawisła sprawa, ma pierwszeństwo jej rozpoznania i wyłączność w przedmiocie swojej jurysdykcji; pozostałe sądy nie mają prawa samodzielnie stwierdzać braku jurysdykcji sądów obcych i zobowiązane są zawiesić postępowania krajowe do czasu zapadnięcia orzeczenia stwierdzającego brak jurysdykcji krajowej⁵⁹.

Trybunał wyraźnie podkreślił, że nie do pogodzenia z zasadą wzajemnego zaufania są próby wykładni przepisów dotyczących zawisłości sprawy przez odwoływanie się do argumentów dotyczących przewlekłości postępowania sądowego przed sądami innych państw członkowskich⁶⁰.

Wzajemne zaufanie a torpedo actions

Stanowisko TSUE zaprezentowane w sprawie *Gasser* dało asumpt dla rozpowszechnienia się strategii procesowych polegających na blokowaniu za pomocą zarzutu zawisłości sprawy postępowania sądowego mającego na celu zasądzenie świadczenia poprzez uprzednie

⁵⁶ *Ibidem*, s. 276; K. Piasecki, *Wyrok pierwszej instancji w procesie cywilnym*, Warszawa 1981, s. 72.

⁵⁷ *Erich Gasser GmbH v MISAT Srl.*, *op. cit.*, pkt 72.

⁵⁸ *Ibidem*, pkt 51.

⁵⁹ *Ibidem*, pkt 54.

⁶⁰ *Ibidem*, pkt 73.

wytoczenie powództwa o ustalenie negatywne⁶¹. Jako że państwa na *forum* takiego sporu strony wybierały albo jurysdykcję, w której spodziewać się mogły najkorzystniejszego rozstrzygnięcia, albo – gdy było ono oczywiście wątpliwe – jurysdykcję, której najdłużej zajmowało stwierdzenie swojej niewłaściwości⁶².

Praktykę tę może zilustrować kazus niemiecki, w którym powód uprawniony z patentu europejskiego skutecznego między innymi na obszarze Niemiec wytoczył przed sądem tego państwa powództwo o naruszenie tegoż patentu przeciwko dwóm spółkom prawa belgijskiego i niemieckiego. Spółki te, antycypując spór, wniosły wcześniej przed sąd w Belgii powództwo negatywne, tj. powództwo dążące do ustalenia, że ich działalność nie narusza rzeczonoego patentu europejskiego w żadnym z państw, w których jest on skuteczny. Sąd niemiecki, oceniając rozpoznawaną sprawę, uznał, że toczące się przed nim postępowanie w sprawie o naruszenie patentu podlega zawieszeniu na zasadzie art. 21 Konwencji brukselskiej do czasu, aż sąd belgijski nie przesądzi ostatecznie o swojej jurysdykcji krajowej w sprawie o ustalenie. Wynika to z faktu, że stanowiące przedmiot żądania przed sądem belgijskim ustalenie, że pozwany nie narusza patentu należącego do powoda, jest tożsame z zaprzeczeniem dochodzonemu przed sądem niemieckim roszczeniu o zaniechanie. Konsekwentnie w odniesieniu do obu spraw mówić można o tożsamości roszczenia⁶³.

Trybunał Sprawiedliwości, argumentując to fundamentalnym znaczeniem zasady wzajemnego zaufania w tworzeniu przestrzeni sądowej, nie zmienił swojego podejścia przedstawionego w sprawie *Gasser*. Opisana praktyka stron została jednak poddana gruntownej krytyce zarówno w orzecznictwie, jak i literaturze przedmiotu. Na skutek burzliwej dyskusji, jaka na ten temat została przeprowadzona, nowelizacja rozporządzenia Bruksela I odeszła od bezwzględnego przestrzegania zasady priorytetu czasowego na rzecz zapewnienia większej skuteczności umów jurysdykcyjnych⁶⁴. Zgodnie z art. 31 ust. 2-3 rozporządzenia Bruksela I bis w przypadku, gdy strony zawarły umowę prorogacyjną, pierwszeństwo stwierdzenia jurysdykcji i podjęcia postępowania ma sąd państwa wskazanego w tej umowie, bez względu na

⁶¹ P. Grzegorzczak, *Zawisłość sprawy przed sądem zagranicznym w sprawach o naruszenie praw własności przemysłowej*, "Europejski Przegląd Sądowy" 2006, nr 6, s. 24–25.

⁶² *Ibidem*.

⁶³ Orzeczenie Sądu Krajowego w Düsseldorfie z 27.02.1998 r., „Gewerblicher Rechtsschutz und Urheberrecht. Internationaler Teil” 1998, nr 10, s. 804.

⁶⁴ P. Grzegorzczak, *Nowy fundament...*, s. 13-14.

to, czy sprawa zawisła już przed sądem innego państwa członkowskiego; dodatkowo – gdy sąd taki uzna się za właściwy, sądy pozostałych państw członkowskich są zobowiązane stwierdzić brak swojej jurysdykcji na rzecz tego sądu.

Rozwiązanie to w literaturze ocenione zostało pozytywnie⁶⁵. Jednakże zwrócić uwagę należy na fakt, że nie rozwiązuje ono kwestii celowego torpedowania postępowań we wszystkich tych sytuacjach, w których umowa o jurysdykcję nie została zawarta.

Ze względu na specyfikę powództw negatywnych i ich istotną rolę w ramach powództw ustalających Trybunał Sprawiedliwości w pełni dopuszcza ich skuteczność w europejskim porządku procesowym⁶⁶. Wobec powyższego otwarte pozostaje pytanie, dlaczego TSUE ob staje przy romańskiej koncepcji przedmiotu procesu w sytuacji, gdy użycie konstruktu germańskiego, opartego na tożsamości roszczeń, rozwiązałoby omawiany problem.

Wzajemne zaufanie a anti-suit injunctions

Środkiem prawnym mogącym w praktyce zablokować *torpedoe actions* mogła być właściwa procesowi anglosaskiemu konstrukcja *anti-suit injunction*. W doktrynie definiuje się ją jako sądowy nakaz, którego przedmiotem może być alternatywnie: zakazanie pozwanemu wszczynania postępowania, nakazanie zaprzestania jego prowadzenia, nakazanie niewnoszenia w ramach konkretnego postępowania określonych roszczeń lub zobowiązujący do powzięcia kroków zmierzających do zakończenia czy zawieszenia postępowań tak sądowych, jak i arbitrażowych, zarówno w jurysdykcji obcej, jak i gdziekolwiek w granicach Anglii⁶⁷.

Podstawę dla wydania *anti-suit injunction* sądy angielskie upatrują w art. 37 sekcja 1 *Senior Courts Act 1981*⁶⁸, który przewiduje generalną kompetencję sądów do wydawania nakazów w każdej sprawie i o takiej treści, jakie uznają za uzasadnione⁶⁹. Od strony formalnej

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Wyrok TSUE, C-406/82 *The owners of the cargo lately laden on board the ship "Tatry" p. the owners of the ship "Maciej Rataj"*, ECLI:EU:C:1994:400.

⁶⁷ T. Raphael, *The Anti-suit Injunction*, London 2008, s. 4.

⁶⁸ Por. tekst oficjalny: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1981/54>.

⁶⁹ N. Dowers, *The Anti-Suit Injunction and the EU: Legal Tradition and Europeanisation in International Private Law*, „Cambridge Journal of International and Comparative Law” 2013, nr (2) 4, s. 961.

adresatem takiego postanowienia jest konkretna osoba – strona sporu, nad którą sądy angielskie mają jurysdykcję, a ewentualne niezastosowanie się podlega sankcjom wynikającym z reżimu dotyczącego nierespektowania nakazów sądowych. Mimo to narzędziu temu zarzuca się, że nadmiernie ingeruje w suwerenność innych państw, usiłując wiązać ich wymiary sprawiedliwości⁷⁰.

Trybunał miał okazję po raz pierwszy wypowiedzieć się w kwestii zgodności z porządkiem konwencyjnym tego instrumentu w sprawie *Turner*. Powód, obywatel brytyjski posiadający tam również miejsce swojego zamieszkania, wszczął w Londynie postępowanie przeciwko swojemu pracodawcy, spółce prawa hiszpańskiego, w związku z bezprawnym rozwiązaniem stosunku pracy. W odpowiedzi pracodawca wszczął w Madrycie postępowanie przeciwko Turnerowi, domagając się rekompensaty za szkody wyrządzone w związku ze stosunkiem pracy. Szukając ochrony, Turner wystąpił z wnioskiem do sądu angielskiego o wydanie *anti-suit injunction* przeciwko pracodawcy, który to wniosek został rozpatrzony pozytywnie przez wzgląd na fakt, że postępowanie hiszpańskie zostało wszczęte w złej wierze, jedynie w celu przeszkodzenia prowadzeniu postępowania angielskiego. Pracodawca zaniechał postępowania w Hiszpanii, natomiast zaskarżył nakaz sądu angielskiego do Izby Lordów, a ta zdecydowała się wystąpić do TSUE z pytaniem prejudycjalnym w przedmiocie zgodności wydawania *anti-suit injunctions* z Konwencją brukselską.

W odpowiedzi TSUE podkreślił, że system stworzony przez Konwencję brukselską, a więc także mechanizm określania jurysdykcji krajowej, opiera się na zasadzie wzajemnego zaufania. Wynika z tego nie tylko to, że każdy sąd jest obowiązany bezwzględnie stosować przepisy dotyczące jurysdykcji, ale też że każdy z nich jest uprawniony do tego, by samodzielnie zbadać swoją jurysdykcję w danej sprawie⁷¹. W konsekwencji Konwencja brukselska zabrania, by jurysdykcja krajowa sądu jednego państwa członkowskiego miała być kontrolowana przez sąd innego państwa. Z tego względu nakaz wydany przez sąd, który pod rygorem grzywny zobowiązuje stronę sporu do zaniechania albo niewszczywania postępowania przed sądami innego państwa, uniemożliwia skorzystanie przez sąd państwa obcego z przyznanego

⁷⁰ *Ibidem*, s. 962.

⁷¹ Wyrok TSUE, C-159/02, *Gregory Paul Turner p. Felix Fareed Ismail Grovit, Harada Ltd., Changepoint SA*, ECLI:EU:C:2004:228, pkt 24-25.

przez Konwencję uprawnieniu do samodzielnego zbadania jurysdykcji w sprawie⁷². Ingerencja tego typu w system jurysdykcyjny jest tak znaczna, że nie sposób jej usprawiedliwić dążeniem sądu do zapobiegnięcia nadużywaniu uprawnień procesowych strony⁷³.

Jak zostało wspomniane na początku, *anti-suit injunction* można zastosować zarówno odnośnie do postępowań sądowych, jak i arbitrażowych. Tym drugim aspektem Trybunał zajął się w sprawie *West Tankers*⁷⁴. Problem prawny dotyczący możliwości wydania przez sąd angielski nakazu, którego przedmiotem byłoby zobowiązanie strony do niewszczyniania postępowań przed sądami powszechnymi ze względu na istnienie zapisu na sąd polubowny, wyłonił się na tle stanu faktycznego, w którym ubezpieczyciele wstępujący w prawa poszkodowanego, strony umowy czarteru, wystąpili z roszczeniem regresowym przed sąd włoski. W odpowiedzi na to pozwana spółka *West Tankers* wystąpiła do sądu angielskiego o wydanie *anti-suit injunction* stwierdzającej, że spór między nią a ubezpieczycielami poddać należy, zgodnie z klauzulą jurysdykcyjną z umowy czarteru, postępowaniu arbitrażowemu, a także zakazującej ubezpieczycielom korzystania z innych środków prawnych niż arbitraż i dalszego prowadzenia sprawy przed sądem państwa obcego. Sąd wydał stosowny nakaz, który następnie został zaskarżony do Izby Lordów; ta zaś zdecydowała się wystąpić z pytaniem prejudycjalnym dotyczącym jego zgodności z rozporządzeniem Bruksela I⁷⁵.

Zasadnicza różnica pomiędzy sprawą *Turner* a *West Tankers* wyraża się w tym, że postępowania arbitrażowe nie należą do zakresu zastosowania żadnego z aktów prawa europejskiego regulujących jurysdykcję w sprawach cywilnych. Tak też zinterpretował sprawę Trybunał, stwierdzając, że postępowanie o wydanie *anti-suit injunction*, takie jak w przedstawionej mu sprawie, nie może wchodzić w zakres zastosowania rozporządzenia Bruksela I⁷⁶. Wszelako skutki takich postępowań ze swojej istoty podważają skuteczność tego rozporządzenia, a konkretnie – uniemożliwiają zrealizowanie jego celów, do których należy ujednoli-

⁷² *Ibidem*, pkt 27.

⁷³ *Ibidem*, pkt 28.

⁷⁴ Wyrok TSUE, C-185/07 *Allianz SpA and Generali Assicurazioni Generali SpA v West Tankers Inc.*, ECLI:EU:C:2009:69.

⁷⁵ B. Hess, *The Brussels I regulation: recent case law of the Court of Justice and the Commission's proposed recast*, „Common Market Law Review”, 2012, t. 49, s. 1083.

⁷⁶ *Allianz SpA and Generali Assicurazioni Generali SpA v West Tankers Inc.*, *op.cit.*, pkt 23.

cenie reguł kolizyjnych w zakresie jurysdykcji krajowej. Wydane w sprawie *anti-suit injunction* uniemożliwia bowiem sądom krajowym skorzystanie z prawa do samodzielnego zbadania swojej jurysdykcji i w konsekwencji podważa również zasadę wzajemnego zaufania, zgodnie z którą państwa członkowskie ufają swoim systemom prawnym⁷⁷. Z tego względu decydujące znaczenie dla możliwości wydawania zakazów wszczynania postępowań ma kwestia, czy spór podstawowy, co do którego ma zostać wydany nakaz sądowy, jest objęty zakresem zastosowania rozporządzenia Bruksela I⁷⁸.

3.2. Zasada wzajemnego zaufania a relacja pomiędzy sądownictwem powszechnym a arbitrażem

Pomimo że art. 220 TWEG obligował państwa członkowskie do uregulowania kwestii związanych ze swobodnym przepływem orzeczeń sądów powszechnych i arbitrażowych, większość państw europejskich od samego początku nie widziała możliwości włączenia arbitrażu do zbudowanego na wzajemnym zaufaniu systemu brukselskiego. Tradycyjnie mówi się o wystarczającej roli Konwencji nowojorskiej (1958)⁷⁹ w tej dziedzinie. Jakkolwiek dyskusje nad reformą rozporządzenia Bruksela I zwróciły uwagę, z jednej strony, że jest to stanowisko z roku na rok coraz bardziej niezgodne z rzeczywistością, a zarazem trudne do przewyciężenia ze względu na nieufność, jaką państwa żywią wobec posiadającej inicjatywę prawodawczą w tym przedmiocie Komisji Europejskiej.

⁷⁷ *Ibidem*, pkt. 29-30.

⁷⁸ P. Grzegorzcyk, K. Weitz, P. Rylski, *Przegląd orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z zakresu europejskiego prawa procesowego cywilnego (2009-2010)*, „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2011, nr 3, s. 775.

⁷⁹ Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu zagranicznych orzeczeń arbitrażowych, sporządzona w Nowym Jorku dnia 10 czerwca 1958 r. (Dz. U. 1962, Nr 9 poz. 41).

W Zielonej Księdze w sprawie przeglądu rozporządzenia Rady (WE) Nr 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych⁸⁰ wskazano główne problemy wynikające z braku uregulowania wzajemnej relacji między europejskim wymiarem sprawiedliwości a arbitrażem. Mowa tu zwłaszcza o problematyce równoległych postępowań – zawisłości sprawy przed dwoma sądami w sytuacji, gdy oba uznają się za właściwe, i w konsekwencji wątpliwości na etapie uznania (wykonania) sprzecznych ze sobą orzeczeń, jak również niejasności w zakresie jurysdykcji w przedmiocie postępowań uzupełniających⁸¹.

W oficjalnym stanowisku Polski zajęтым w związku z Zieloną Księgą⁸² podejmującą problematykę włączenia arbitrażu do zakresu zastosowania Brukseli I stwierdzono, że realizacja postulatów KE doprowadzi do petryfikacji aktualnego stanu rzeczy, w którym arbitraż w najważniejszych sprawach toczy się przed ograniczoną liczbą uznanych sądów arbitrażowych, a rola arbitrażu w państwach takich jak Polska pozostanie znacznie ograniczona⁸³. Z drugiej strony lustrzane obawy ujawnia stanowisk Wielkiej Brytanii i Francji, które posiadając trybunały arbitrażowe cieszące się międzynarodowym prestiżem, w realizacji postulatów Komisji widzą zagrożenie dla ich pozycji⁸⁴.

To, jak skomplikowane są relacje między sądownictwem powszechnym i arbitrażem, ilustruje sprawa *Gazprom*⁸⁵. Lietuvos to spółka prawa litewskiego, której głównymi akcjonariuszami są niemiecka ON GmbH, rosyjskie przedsiębiorstwo państwowe Gazprom i Republika Litewska. W 2011 r. rząd litewski wytoczył powództwo odszkodowawcze przeciwko powołanym przez Gazprom członkom zarządu Lietuvos w związku z ich działaniem na niekorzyść spółki podczas negocjacji zmian formuł obliczania taryfy gazowej. Gazprom, uznając

⁸⁰ Zielona księga w sprawie przeglądu rozporządzenia Rady (WE) Nr 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych z dn. 21 kwietnia 2009.

⁸¹ B. Trocha, *Kwestia obecności arbitrażu w europejskim prawie postępowania cywilnego w świetle projektów rewizji rozporządzenia Bruksela I*, „Kartalnik ADR” 2011, nr 1(13), s. 65.

⁸² Zielona księga w sprawie przeglądu rozporządzenia Rady (WE) Nr 44/2001..

⁸³ Odpowiedzi na pytania zawarte w Zielonej Księdze w sprawie przeglądu rozporządzenia Rady (WE) Nr 44/2001 w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych, s. 7-8.

⁸⁴ B. Trocha, *Kwestia obecności...*, s. 68.

⁸⁵ Wyrok TSUE, C-536/13 *Gazprom OAO*, ECLI:EU:C:2015:316.

ten pozew za naruszenie klauzuli arbitrażowej zawartej w umowie akcjonariuszy, rozpoczął postępowanie przed wyznaczonym w niej Instytutem Arbitrażowym Izby Gospodarczej w Sztokholmie. Jednocześnie wystąpiono o wydanie przez sąd polubowny *anti-suit injunction* w postaci nakazania ministrowi litewskiemu cofnięcia powództwa wytoczonego przez litewski sąd powszechny.

Trybunał Arbitrażowy powołany do rozstrzygnięcia pierwszego sporu przychylił się do wniosku powoda i zażądał od ministra gospodarki odstąpienia od części roszczeń zawartych w pozwie, a także przeformułowania innych, tak by pozostawały w zgodzie z klauzulą arbitrażową.

Sąd litewski stwierdził, że sprawa należy do wyłącznej właściwości powszechnych sądów litewskich, a zatem nie mogła zostać poddana arbitrażowi. Konsekwentnie wydany został wyrok uwzględniający powództwo ministra; sąd powołał również biegłych w celu przeprowadzenia dochodzenia dotyczącego działalności Lietuvos. Od wyroku członkowie zarządu wnieśli środek odwoławczy, a Gazprom zwrócił się sądu odwoławczego o uznanie i wykonanie nakazu sądu arbitrażowego na podstawie Konwencji nowojorskiej.

Sąd ten odmówił uznania orzeczenia arbitrażowego, twierdząc, że spór, którego przedmiotem było pierwsze postępowanie, należy do wyłącznej jurysdykcji krajowej, a związanie sądu litewskiego nakazem sądu arbitrażowego narusza konstytucyjne prawo sądów do samodzielnej oceny swojej jurysdykcji⁸⁶. Kolejno, sąd ten oddalił środki zaskarżenia członków zarządu, co zostało następnie zaskarżone skargą kasacyjną. Sąd rozpatrujący skargę zdecydował się wystąpić do TSUE z pytaniami prejudycjalnymi, które dążą do ustalenia, czy sąd krajowy może odmówić wykonania *anti-suit injunction* wydanej przez sąd arbitrażowy, powołując się rozporządzenie brukselskie i wynikające z niego prawo sądu do samodzielnego zbadania swojej jurysdykcji⁸⁷.

W swoim rozstrzygnięciu Wielka Izba Trybunału Sprawiedliwości odstąpiła od stanowiska przedstawionego w sprawie *West Tankers*. W pierwszej kolejności dostrzeżone przez

⁸⁶ Art. V ust. 2 lit a i b Konwencji nowojorskiej.

⁸⁷ T. C. Hartley, *The Brussels I Regulation and Arbitration*, „International & Comparative Law Quarterly”, 2014, t. 63, nr 4, s. 855.

Trybunał Sprawiedliwości zostało, że rozporządzenie Bruksela I nie ma zastosowania do arbitrażu⁸⁸. Rozważając argumenty dotyczące *anti-suit injunction*, uznano natomiast, że kwestia jego uznania nie wpływa na uprawnienie sądu powszechnego do samodzielnego zbadania swojej jurysdykcji.

O ile samo wydanie *anti-suit injunction* jest sprzeczne z rozporządzeniem Bruksela I, to trybunał arbitrażowy, nie będąc nim związany, nie podlega zakazowi ich wydawania wyproszonemu w sprawach *Turner* i *West Tankers*. Konsekwentnie, trybunał arbitrażowy nie jest w stanie naruszyć zasady wzajemnego zaufania, ponieważ z racji wyłączenia arbitrażu z zakresu zastosowania rozporządzeń nie jest nią objęty.

Z drugiej strony Trybunał Sprawiedliwości nie dopatrył się podstaw uzasadniających, by zasada wzajemnego zaufania implikująca prawo sądu krajowego do samodzielnego zbadania swojej jurysdykcji mogła wpłynąć na stosowanie Konwencji nowojorskiej i nieuznanie orzeczenia wydanego przez trybunał arbitrażowy. Wynika to z tej przyczyny, że uznanie *anti-suit injunction* samoistnie nie jest w stanie wpłynąć na byt prawny postępowania przed sądem powszechnym. *Anti-suit injunction* stanowi nakaz skierowany do jednostki pod rygorem grzywny, której ewentualne wymierzenie należy do wyłącznej kompetencji trybunału arbitrażowego⁸⁹.

Tytułem zakończenia należy zwrócić uwagę na jeszcze jeden aspekt zależności pomiędzy zasadą wzajemnego zaufania a arbitrażem. Komisja Europejska próbuje aktualnie przekonać międzynarodowe trybunały arbitrażowe, że zasada wzajemnego zaufania w zupełności sprzeciwia się rozwiązywaniu sporów inwestycyjnych wynikających z *bilateral investment treaties* zawartych pomiędzy państwami członkowskimi przed sądami polubownymi i tym samym zmusić je do uznawania nieważności klauzul arbitrażowych w takich sytuacjach.

Jej zdaniem w systemie prawnym UE nie ma miejsca na arbitraż inwestycyjny między unijnymi inwestorami a państwami członkowskimi. Z zasady wzajemnego zaufania ma bowiem wynikać, że sądy krajowe państw członkowskich są wystarczająco godne zaufania, by chronić inwestorów z innych państw członkowskich, a poddawanie sporów inwestycyjnych

⁸⁸ Gazprom, *op.cit.*, pkt 28 i 36.

⁸⁹ *Ibidem*, pkt 40.

w drodze arbitrażu jest równoznaczne z kwestionowaniem samej podstawy integracji europejskiej⁹⁰. Argumenty te są również popierane przez państwa członkowskie, które zakładają strategię procesowe oparte na opóźnianiu postępowań i skierowaniu spraw przed niezawisłe sądy swojego własnego państwa⁹¹.

4. Granice wzajemnego zaufania

Pytanie o granice wzajemnego zaufania we współpracy w sprawach cywilnych ze swej istoty ogranicza się jedynie do wzajemnego uznawania i wykonywania orzeczeń. Ponieważ uwarunkowane jest ono zasadą wzajemnego zaufania, prawodawca unijny stworzył zamknięty katalog przesłanek odmowy dokonania tych czynności⁹², a Trybunał Sprawiedliwości, począwszy od sprawy *Rinau*⁹³, stoi na stanowisku, że należy interpretować je wąsko, jak to zwykle czyni, odnosząc się do wyjątków od zasad. Akty prawne regulujące wzajemne uznawanie i wykonywanie orzeczeń formułują własne katalogi przesłanek nieuznawania i niewykonywania. Podstawowe znaczenie mają w tym względzie kwestie porządku publicznego i prawa do bycia wysłuchanym.

Pojęcie porządku publicznego jest w orzecznictwie wykładane bardzo wąsko. Początek temu podejściu dało rozstrzygnięcie w sprawie *Hoffman*⁹⁴, gdzie Trybunał stwierdził, że powoływanie się na klauzulę porządku publicznego powinno mieć miejsce jedynie w przypad-

⁹⁰ S. Balthasar, *Spory o przyszłość arbitrażu inwestycyjnego w Unii Europejskiej*, „Przegląd Prawa Handlowego” 2014, nr 2, s. 42.

⁹¹ Por. PCA, sprawa 2008/13, *Eureka B.V. v. The Slovak Republic*, Award on jurisdiction, arbitrability and suspension [2010] pkt. 185, <http://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0309.pdf> (dostęp: 22.08.2016).

⁹² A. Knade-Plaskacz, *Naruszenie klauzuli porządku publicznego i pozbawienie strony możliwości obrony jako przesłanki odmowy uznania orzeczenia zagranicznego w sprawach cywilnych i handlowych w świetle orzecznictwa Trybunału Sprawiedliwości*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2015, nr 3, s. 34.

⁹³ Wyrok TSUE, C-195/08 *Inga Rinau*, ECLI:EU:C:2008:406.

⁹⁴ Wyrok TSUE, sprawa 145/86 *Horst Ludwig Martin Hoffman p. A. Krieg*, ECLI:EU:C:1988:61.

kach wyjątkowych. Do nich w pierwszej kolejności zalicza się sprzeczność orzeczenia uznawanego z orzeczeniem wydanym wcześniej w państwie uznającym⁹⁵. Rozporządzenia brukselskie skodyfikowały ten przypadek jako odrębną przesłankę odmowy uznania, jednakże na tym tle należy zaznaczyć, że powołując się na zasadę wzajemnego zaufania w wyroku *Salzgitter Mannesmann Handel*⁹⁶, TSUE uznał, że nie należy rozszerzać jej zastosowania na sytuacje, w których uznawany wyrok jest sprzeczny z innym wyrokiem wydanym wcześniej w państwie pochodzenia orzeczenia⁹⁷.

Sprzeczne z porządkiem publicznym jest w świetle rozstrzygnięć *Denilauler*⁹⁸ i *Krombach*⁹⁹ odebranie stronie prawa do obrony. W rozporządzeniach brukselskich skodyfikowano „prawo do bycia wysłuchanym” jako osobną przesłankę, niemniej w praktyce nie da się wyraźnie rozgraniczyć przypadków naruszenia porządku publicznego przez odebranie prawa do obrony od naruszenia prawa do bycia wysłuchanym.

Założeniem Trybunału we wszystkich orzeczeniach jest zakaz merytorycznej kontroli orzeczenia uznawanego (wykonywanego) przez sąd uznający (wykonujący)¹⁰⁰. Zgodnie z orzeczeniem *Visser*¹⁰¹ wyroki zaoczne nie są sprzeczne z porządkiem publicznym i podlegają tak uznawaniu, jak i wykonywaniu, nawet jeśli powiadomienie strony zostało dokonane w drodze publicznego zawiadomienia. Wynika to, jak wskazano w *Gambazzi*¹⁰², z tego, że prawo do obrony nie ma jednak charakteru absolutnego i prawo może je ograniczać z zastrzeżeniem, że ograniczenia te powinny być zgodne z zasadą proporcjonalności. Jakkolwiek

⁹⁵ K. Weitz, *Autonomiczna wykładnia europejskiego prawa procesowego cywilnego – wprowadzenie i wyrok ETS z 4.02.1988 r. w sprawie C-145/86 Horst Ludwig Martin Hoffmann p. Adelheid Krieg*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2009, nr 4, s. 56.

⁹⁶ Wyrok TSUE, C-157/12 *Salzgitter Mannesmann Handel GmbH v SC Laminorul SA*, ECLI:EU:C:2013:597.

⁹⁷ B. Kas, *European Union Litigation*, „European Review of Contract Law” 2014, t. 10, nr 1, s. 160.

⁹⁸ Wyrok TSUE, sprawa 125/79 *Bernard Denilauler v SNC Couchet Frères*, ECLI:EU:C:1980:130, pkt 13.

⁹⁹ Wyrok TSUE, C-7/98 *Dieter Krombach v André Bamberski* [2000] ECLI:EU:C:2000:164.

¹⁰⁰ Wyrok TSUE, C-38/98 *Renault SA v Maxicar SpA and Orazio Formento*, ECLI:EU:C:2000:225 podobnie: *Krombach, Apostolidis*.

¹⁰¹ Wyrok TSUE, C-292/10 *G v Cornelius de Visser*, ECLI:EU:C:2012:142.

¹⁰² Wyrok TSUE, C-394/07 *Marco Gambazzi p. DaimlerChrysler Canada Inc. and CIBC Mellon Trust Company*, ECLI:EU:C:2009:219.

zgodnie z tezą *Trade Agency*¹⁰³ sąd może odmówić uznania wyroku zaocznego, jeśli po dokonaniu całościowej oceny postępowania i przy uwzględnieniu wszystkich istotnych okoliczności sąd stwierdzi, że orzeczenie to stanowi oczywiste i nieproporcjonalne naruszenie prawa pozwanego do sprawiedliwego procesu¹⁰⁴ ze względu na brak możliwości wniesienia odpowiednio i skutecznie środka zaskarżenia od owego orzeczenia¹⁰⁵.

Orzeczeniem ilustrującym zastosowanie przesłanki odebrania prawa do bycia wysłuchanym jest natomiast *Gambazzi*. W sprawie tej kanadyjscy inwestorzy związani z koncernem Deimler Chrysler dochodzili przed londyńskim *High Court* odszkodowania w wysokości ok. 300 mln dolarów przeciwko ponad trzydziestu pozwanym, z których żaden nie miał związku z *forum* angielskim. Motywem wyboru sądu była kalkulacja procesowa zakładająca wykorzystanie bardzo szerokich uprawnień procesowych w zakresie zabezpieczania roszczeń, jakie są w kompetencji sądów angielskich¹⁰⁶.

Obrona taktyka okazała się sukcesem, gdyż *High Court* zarządził blokadę majątków pozwanych połączoną z żądaniem ujawnienia informacji na temat tychże majątków i przedstawienia sobie określonych dokumentów. W ocenie sądu nakaz ten nie został wykonany przez Gambazziego w pełni, więc po uprzednim zagrożeniu sankcją uznał, że pozwany dopuścił się obrazy sądu i wykluczył go z procesu. Na skutek tego postępowanie toczyło się przy założeniu nieobecności pozwanego, a wyrok miał charakter zbliżony do zaocznego¹⁰⁷.

W związku z tym, że Gambazzi nie miał żadnego majątku na terenie Anglii, powodowie wystąpili do Włoch z wnioskiem o stwierdzenie wykonalności. Sąd włoski nabrał jednak wątpliwości co do tego, czy można odmówić wykonania, powołując się na prawo do bycia wysłuchanym, gdy pozwany został wykluczony z postępowania z powodu niepodporządkowywania się nakazom sądu.

Zdaniem Trybunału Sprawiedliwości sprawne administrowanie wymiarem sprawiedliwości, któremu to celowi w prawie angielskim służą właśnie *freezing orders, unless orders*

¹⁰³ Wyrok TSUE, C-619/10 *Trade Agency Ltd v Seramico Investments Ltd.*, ECLI:EU:C:2012:531.

¹⁰⁴ X. Kramer, *Cross-border enforcement*, *op. cit.*, s. 221–222.

¹⁰⁵ *Trade Agency Ltd v Seramico Investments Ltd.*, *op. cit.*, pkt 62.

¹⁰⁶ P. Grzegorzczak, K. Weitz, P. Rylski, *Przegląd orzecznictwa Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości z zakresu europejskiego prawa procesowego cywilnego (2009-2010)*, s. 818.

¹⁰⁷ B. Hess, *The Brussels I regulation*, s. 1095–96.

oraz *disclosure orders* uzasadnia ograniczanie prawa do obrony (bycia wysłuchanym), zwłaszcza że sankcje wobec podmiotów działających w celu przewleczenia postępowania są znane większości systemów prawnych. Środki te muszą być jednak proporcjonalne dla celu, a ocenę tego pozostawia się sądowi państwa uznającego.

Znacznie częściej niż to, kiedy zachodzi sytuacja uzasadniająca nieuznanie orzeczenia, można spotkać wyroki TSUE pokazujące, kiedy uznanie musi mieć miejsce. W sprawie *Prism Investments*¹⁰⁸ Trybunał uznał, że w związku ze wzajemnym zaufaniem leżącym u podstaw systemu wykonywania orzeczeń nie można odmówić wykonania orzeczeniu, powołując się na porządek publiczny w sytuacji, w której w państwie jego wydania dłużnik zaspokoił już roszczenie będące przedmiotem egzekwowanego wyroku¹⁰⁹. Jednocześnie kwestia ta może być badana w drodze powództw przeciwegzekucyjnych ekscydencyjnych i opozycyjnych¹¹⁰; niewyłączone są również formalne skargi na czynności komornicze¹¹¹.

Podobnie w sprawie *Zarraga*¹¹² uznano, że reżim rozporządzenia dotyczący powrotu dziecka bezprawnie odebranego, przewiduje kompletną regulację i nie można powoływać się na pominięcie zagwarantowanego w Karcie praw podstawowych UE prawa dziecka do bycia wysłuchanym w celu niewykonania orzeczenia o zwrocie¹¹³. Wzajemne zaufanie zakłada bowiem, że sąd państwa wydania orzeczenia podjął należyte środki mające na celu wydanie prawidłowego orzeczenia¹¹⁴.

5. Konkluzje

¹⁰⁸ Wyrok TSUE, C-139/10 *Prism Investments BV p. Jaap Anne van der Meer*, ECLI:EU:C:2011:653.

¹⁰⁹ X. Kramer, *Cross-border enforcement*, *op. cit.*, s. 360.

¹¹⁰ *Prism Investments*, pkt 40.

¹¹¹ Zob. art. 41 rozporządzenia Bruksela I bis.

¹¹² Wyrok TSUE, C-491/10 *Joseba Andoni Aguirre Zarraga p. Simone Pelz*, ECLI:EU:C:2010:828.

¹¹³ A. Frąckowiak-Adamska, *Granice wzajemnego zaufania w Przestrzeni Wolności, Bezpieczeństwa i Sprawiedliwości*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2014, nr 4, s. 10; zob. także V. Mitsilegas, *The Limits of Mutual Trust in Europe’s Area of Freedom, Security and Justice: From Automatic Inter-State Cooperation to the Slow Emergence of the Individual*, „Yearbook of European Law” 2012, t. 31, nr 1, s. 353.

¹¹⁴ V. Mitsilegas, *The Limits of Mutual Trust*, s. 353.

Zasada wzajemnego zaufania jest pojęciem skonceptualizowanym w dokumentach politycznych i aktach prawa pochodnego, a jego źródła należy upatrywać w praktyce państw członkowskich UE. Bez zaufania państw, że ich krajowe systemy prawne zawierają rozwiązania ekwiwalentne, a wymiary sprawiedliwości gwarantują tak poprawność stosowania prawa, jak i poszanowanie podstawowych praw i wolności, zarówno budowa, jak i przystępowanie do systemu brukselskiego, zakładającego realizację swobody przepływu orzeczeń, jest niemożliwe. Jednocześnie wzajemnego zaufania nie powinno się sprowadzać do ekstremum i traktować jako nakazu bezwzględnej ufności opartego na domniemaniu nieomyślności sądów państw obcych. Wzajemne zaufanie nie oznacza bowiem, że wyroki sądów państw członkowskich są zawsze prawidłowe, ale że wymiary sprawiedliwości reprezentując podobny poziom ochrony praw jednostki mylą się podobnie rzadko. Na takiej koncepcji zaufania zbudowano system europejskiego prawa procesowego cywilnego, który z jednej strony ogranicza formalności związane z uznawaniem i wykonywaniem orzeczeń, a z drugiej dopuszcza możliwość odmowy dokonania tychże, jak również kwestionowanie prawomocnych wyroków w drodze powództw przeciwegzekucyjnych w państwie ich wykonywania¹¹⁵.

W praktyce wzajemne zaufanie jest jednak powoływane zbyt często jako instrument pogłębiania integracji w ramach współpracy w sprawach cywilnych, nawet wbrew woli państw członkowskich. W orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości zasada wzajemnego zaufania stanowi argument, który uzasadnił specyficzną koncepcję prawomocności materialnej orzeczenia, która dotyczy nie tylko jego tezy, ale również istotnych fragmentów uzasadnienia. Co więcej, przez wzgląd na wzajemne zaufanie, Trybunał Sprawiedliwości stoi na stanowisku, że pierwszeństwo zbadania jurysdykcji krajowej przysługuje sądowi, przed którym zawisła sprawa, a sądy innych państw członkowskich nie mają kompetencji by to kwestionować. Jedynym wyjątkiem, wprowadzonym w rozporządzeniu Bruksela I bis, jest sytuacja, gdy strony zawarły klauzulę jurysdykcyjną. Wówczas pierwszeństwo zbadania ważności klauzuli i konsekwentnie oceny jurysdykcji krajowej przysługuje sądowi wskazanemu w umowie.

Dodatkowo, zasada wzajemnego zaufania stanowi najsilniejszy argument na rzecz bezwzględnego zakazu stosowaniu sądowych nakazów zaprzestania prowadzenia postępowania

¹¹⁵ *Prism Investments, op. cit.*, pkt 40, wyrok TSUE, sprawa 148/84 *Deutsche Genossenschaftsbank p. SA Brasserie du Pêcheur*, ECLI: EU:C:1985:280, pkt 18; wyrok TSUE, sprawa 119/84 *Cappelloni i Aquilini*, ECLI:EU:C:1985:388, pkt 16.

w innej jurysdykcji (ang. *anti-suit injunction*). Z zasady tej wynika bowiem kompetencja sądu do samodzielnego zbadania i oceny swojej jurysdykcji w sporze.

Analizując wykładnię przesłanek odmowy uznania (wykonania) orzeczenia, Trybunał Sprawiedliwości postępuje w takich sytuacjach jak sąd krajowy na etapie postępowania egzekucyjnego. O ile postępowanie rozpoznawcze jest miejscem dla dokonywania merytorycznej oceny sprawy, o tyle, gdy etap ten zostanie zakończony i celem działań organów wymiaru sprawiedliwości, staje się urzeczywistnienie skutków orzeczenia, merytoryczna jego ocena powinna stanowić wyjątek i dokonywać się w specjalnie obliczonej na to procedurze. Procedurą tą nie jest postępowanie o odmowę stwierdzenia wykonalności, lecz powództwa przeciwegzekucyjne, uregulowane przez procedury krajowe¹¹⁶.

Analiza rozstrzygnięć Trybunału prowadzi do wniosku, że pojęcie granic wzajemnego zaufania we współpracy w sprawach cywilnych stanowi uogólnienie. W żadnym z orzeczeń nie pojawiło się sformułowanie zaprzeczające tezie, że system brukselski opiera się na wzajemnym zaufaniu. Przesłanki odmowy uznania orzeczenia wyrażają jedynie pragmatyczne podejście twórców regulacji i ich świadomość, że błędy w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości są nieuchronne. Stąd też, gdy sąd uzna, że zachodzi przesłanka nieuznania orzeczenia, aplikuje ją, dając pierwszeństwo uprawnieniom strony pozwanej, pozwalając w ten sposób na zbalansowanie argumentów przemawiających za ochroną systemu umożliwiającego sprawne dochodzenie roszczeń z prawami dłużników. Nie oznacza to jednak, że wzajemne zaufanie do systemów prawnych i wymiarów sprawiedliwości zostało podważone, tak jak jednostkowe przypadki sprzecznych z prawem wyroków czy bezpodstawnych egzekucji nie zaprzeczają standardom praworządności wymiaru sprawiedliwości jako całości.

* * *

Principle of mutual trust in the european law of civil procedure.

Summary: The major research objective of this study is to establish legal sources, scope of application and the crux of the principle of mutual trust, cornerstone of judicial cooperation in civil matters. First

¹¹⁶ J. Hill, A. Chong, *International Commercial Disputes: Commercial Conflict of Laws in English Courts*, Bloomsbury Publishing, Oxford 2014, s. 483, pkt 13.4.28.

part of the paper examines historical sources of the principle. The outcomes are crucial to clarify the very meaning of mutual trust as set forth in the political documents and preambles of secondary law. Second part consist of a case study of CJEU judgements that invoked principle of mutual trust in order to justify teleological interpretation of fundamental constructions of the international civil procedure. The last part analysis grounds for non-enforcement of civil judgements so as to delimitate the scope of application of the principle of mutual trust. Finally, meaning of the mutual trust for the development of cooperation in the European Judicial Area is proposed.

Key words: Principle of mutual trust, enforcement of judgments, mutual recognition of judgments, European law of civil procedure.